

Rökfria skolgårdar i Gävleborg - en utopi?

Författare: Barbro Wåger
Omslagsbilder: Barbro Wåger (bild 2 och 3)
och Mostphotos (bild 1 och 4)

Rökfria skolgårdar i Gävleborg – en utopi?

En andra kartläggning av hur rökförbudet
på skolgårdarna efterlevs

Länsstyrelsen
Gävleborg

Förord

Länsstyrelsen gjorde 2012 en kartläggning i Gävleborg om rökfria skolgårdar. I rapporten (2012:14), framgår att rökning fortfarande var ett problem på skolgårdarna. Särskilt utmärkte sig gymnasieskolorna där det röktes på 15 av 17 av de skolor som undersöktes. Nu har tre år gått sedan den förra kartläggningen och Länsstyrelsens folkhälsofunktion bedömde att det var dags för en ny genomlysning av den tobaksfria skolgården. Lagen om en rökfri miljö för barnen i skolan kom trots allt redan 1994.

Syftet med denna kartläggning är att ta reda på om rökförbudet på skolgårdarna i Gävleborgs län efterlevs. För att kunna finna rätt åtgärder och ge stöd till skolornas arbete med rökfria skolgårdar behövs en ny bild över hur det faktiskt ser ut.

Denna kartläggning visar ett bättre resultat än förra kartläggningen. Dock förekommer rökning på 12 av de 38 observerade skolorna.

Hur är det möjligt att det fortfarande röks på skolområdet när lagen som förbjuder det är över 20 år gammal? Vi har i samhället fått acceptans kring rökförbudet på flera platser. Det är till exempel en självklarhet idag att inte röka på restaurangen. Vi vet om skadorna och vi vet dessutom att det finns ett samband mellan tobak och andra droger. Tobak är en inkörsport. Denna rapport kanske inte ger svaret, men är väl en påminnelse om att vi har en bit kvar till rökfria skolgårdar.

Kartläggningen är genomförd av Barbro Wåger, tidigare ANDT-samordnare vid Länsstyrelsen Gävleborg. Christian Sohlberg, tillsynshandläggare vid Länsstyrelsen Gävleborg, har bidragit med stöd och hjälp under arbetets gång.

Mats Hindström
Chef för folkhälsa

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
1. Bakgrund	2
1.1. WHO:s ramkonvention FN:s barnkonvention, BRiT.....	2
1.2. Tobakslagen.....	3
1.3. Regeringens ANDT-strategi	3
1.4. Länsstyrelsens roll	4
1.5. Kommunernas roll	4
1.6. Skolans roll	4
1.7. Arbetsmiljölagen	5
1.8. Tidigare kartläggning.....	5
2. Syfte	5
3. Genomförande	6
3.1. Kartlägningsbesöken.....	6
3.2. Observationen	6
3.3. Möte med personal	6
3.4. Enkät till skolsköterskor.....	7
3.5. Intervju med skolchefer	7
4. Resultatet	7
4.1. Observerad rökning.....	7
4.2. Observation av fimpar och cigarettpaket	7
4.3. Möten med elever och personal.....	8
4.3.1. Synpunkter från möten med elever och personal.....	8
4.4. Resultat från skolsköterskornas enkätsvar	8
4.5. Resultat från telefonintervjuer med skolchefer.....	9
5. Avslutande analys	9
6. Källförteckning.....	11

Bilaga 1: Kartlägningsprotokoll

Bilaga 2: Brev till skolsköterskor

Bilaga 3: Skolsköterskornas enkät

Sammanfattning

Länsstyrelsen Gävleborg har gjort en kartläggning med syftet att undersöka om rökförbudet på skolgårdar efterlevs. 2012 genomfördes en liknande kartläggning som visade att av 20 besökta grundskolor röktes det på 2. Av gymnasieskolorna, 17 stycken besökta, röktes det på 15 skolor vid besökstillfället. I rapporten från 2012 såväl som denna rapport från 2017 redovisas resultatet endast på regional nivå. Det innebär att enskilda skolor inte blir synliga i rapporten.

Kartläggningen består av tre delar: observationsbesök på skolgårdar, enkäter till skol-sköterskor och telefonintervjuer med skolchefer.

Vid denna kartläggning besöktes samtliga 10 kommuner och observationsbesök genomfördes vid sammanlagt 38 skolor varav 24 grundskolor och 13 gymnasieskolor och 1 vuxenutbildning. Antalet rökande som påträffades vid besöken var betydligt färre än vid observationerna 2012. På 13 skolor påträffades rökare, både elever och personal. Av dessa var 10 gymnasieskolor och 1 vuxenutbildning och 2 grundskolor. Vid ytterligare en grundskola påträffades rökare som stod vid skolgränsen, detta räknas inte in här. Dock fanns spår av rökning, mer eller mindre, på samtliga skolor utom 3. Ungefär hälften av skolorna hade skyltar och dekalersom informerade om rökförbud eller påminnelse om att "tänka på oss som är allergiker". Kvaliteten och placeringen av skyltarna varierade. På 4 av skolgårdarna fanns objekt som kunde uppfattas som vilseledande kring förbudet, exempelvis askkoppar.

Enkäter skickades till samtliga 10 kommuner för vidarebefordran till skolsköterskor (både via vanlig post samt digitalt) under oktober månad, och svar har inkommit från 7 kommuner som berör 23 skolor, 6 gymnasieskolor och 17 grundskolor. Av dessa har 18 skolor angivit att det finns fastställd policy för skolan gällande tobaksbruk, 5 angav att de inte visste. Vidare att rökning förekommer på 16 av 23 skolor samt att det vid 14 skolor fanns försäljningsställen inom en radie av 500 meter runt skolan. Den vanligaste åtgärden från skolsköterskorna är samtal och kontakt med föräldrar.

Fem skolchefer telefonintervjuades. Samtliga skolchefer hänvisar uppdraget om rökfria skolgårdar till rektor på respektive skola.

Denna rapport lyfter fram ett antal frågeställningar som kan främja det preventiva och hälsofrämjande arbetet kring rökning på skolor i länet. Rapporten belyser också vikten av en effektiv lokal tillsyn över hur rökförbudet efterlevs på skolorna.

1. Bakgrund

I Sverige dör varje år omkring 12 000 människor av rökning, och cirka 100 000 insjuknar i rökrelaterade sjukdomar (Socialstyrelsen, 2015). Rökning står för den andra största sjukdomsbördan näst efter högt blodtryck, vilket i sig har rökning som riskfaktor. Varannan rökare kommer att dö i förtid, och förlorar omkring tio år av sitt liv.

Andelen barn som utsätts för tobaksrök under spädbarnstiden fortsätter att minska. Under 1999 levde cirka 19 procent av dessa barn i en hemmiljö där någon rökte. År 2014 hade den andelen sjunkit till 11 procent. Samtidigt som rökning bland småbarnsföräldrar fortsätter att minska, finns det regionala skillnader (Socialstyrelsen 2016). Gävleborgs län är bland de län som ligger ganska högt i andelen rökande mammor (Socialstyrelsen om spädbarnsföräldrars rökvanor 2014).

Antalet dagligrökare har minskat i Sverige. Andelen kvinnliga dagligrökare har minskat med 8 procentenheter mellan åren 2004 – 2015. Bland männen är minskningen 5 procentenheter. Dagligrökande kvinnor är i dag 11 procent och bland männen 9 procent. Det är vanligast att röka i åldersgruppen 45 - 64 år. Detta är i internationella sammanhang en låg siffra (Folkhälsomyndigheten, Tobaksvanor).

Andelen rökare i årskurs 9 har stadigt minskat från 1999 fram till 2014. Andelen rökare i årskurs 2 på gymnasiet har också minskat främst bland flickor och det bekräftar senaste drogvaneyundersökningen 2015 (CAN) i Gävleborg. Gävleborgs län följer den nationella utvecklingen.

Det är vanligt att riskabla alkoholvanor, narkotikaanvändning, tobaksbruk och riskabla spelvanor beskrivs som av varandra oberoende problem. Och det är naturligtvis så att det finns människor som enbart drabbas av ett problem och inte andra. Statistik från Folkhälsomyndigheten visar dock att det finns många samband mellan problemområdena. Det tyder också på att det finns gemensamma risk- och skyddsfaktorer. Det förebyggande och hälsofrämjande arbetet kan därför med fördel ta ett sammantaget grepp på alkohol, tobak, narkotika och spel. (Folkhälsomyndigheten 2016)

Mot den bakgrunden är det ytterst angeläget att hålla skolgårdarna rökfria och att förstå att skolan är en viktig arena för det tobakspreventiva arbetet riktat till barn och ungdomar.

1.1. WHO:s ramkonvention FN:s barnkonvention, BRiT

Sverige är sedan 2005 part till WHO:s ramkonvention om tobakskontroll vilket ger ökade förutsättningar att skydda människor både i Sverige och i världen. Det handlar om sociala, ekonomiska och hälsomässiga konsekvenser av tobak. Det handlar också om tobaksproduktionen, konsumtionen och exponeringen av tobaksrök (Skr. 2015/16:86).

FN:s konvention om barns rättigheter – barnkonventionen - innehåller bestämmelser om mänskliga rättigheter för barn. Enligt FN:s barnkonvention har barn rätt till bästa möjliga hälsa. Sverige har ratificerat barnkonventionen och förslag finns nu att den ska antas som lag.

Barnets rätt i Tobaksfrågan -BRiT - belyser tobaksfrågan ur barns synvinkel. Barnkonventionen och tobakskonventionen säger att barn har rätt till bästa möjliga hälsa och till en tobaksfri uppväxt och framtid (Tobaksfakta).

1.2. Tobakslagen

Vissa ändringar i tobakslagen trädde i kraft 2016 och bygger på EU:s tobaksproduktdirektiv. De ändrade reglerna innefattar strängare krav på märkningen av tobakspaket, samt strängare krav gällande hälsofarliga tillsatser.

Utdrag ur tobakslagen, rökförbud på skolgårdar (1993:581):

2 § Rökning är förbjuden

1. I lokaler som är avsedda för barnomsorg, skolverksamhet eller annan verksamhet för barn eller ungdom samt på skolgårdar och på motsvarande områden utomhus vid förskolor och fritidshem.

Elever omfattas av lagstiftningen och den gäller även vuxna som vistas i lokalerna eller på skolgården. Förbudet gäller också under tider och dagar då inte skolverksamhet bedrivs. Lagreglerna gäller de lokaler som elever vistas i regelbundet eller har anledning att besöka under sin skoltid eller vistas i tillfälligt (Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid - en kunskapssammanställning, Statens Folkhälsoinstitut, 2011).

1.3. Regeringens ANDT-strategi (en samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopning- och tobakspolitiken 2016- 2020)

Våren 2011 beslutade riksdagen om en ANDT-strategi för perioden fram till och med 2015. Det övergripande målet i denna är "ett samhälle fritt från narkotika och dopning, med minskade medicinska och sociala skador orsakade av alkohol och med ett minskat tobaksbruk". År 2013 beslutade samhällsrådet i Gävleborg att ta fram en regional ANDT-strategi med handlingsplan (ANDT-arbetet i Gävleborgs län till och med 2015). Syftet var främst att aktivt medverka till ökad samverkan genom medvetet och långsiktigt ANDT-arbete. 2016 genomfördes en uppföljning (Rapport 2016:4). Rapporten visar bland annat att "tobak är en fråga det bör arbetas mer med och att det finns behov av ett gemensamt utvecklingsprojekt med tydlig ledning". Rapporten är ett kunskapsunderlag till kommande strategiperiod.

Under våren 2015 inbjöd statsrådet Gabriel Wikström till fyra dialogmöten med berörda aktörer om framtida utmaningar inom ANDT-området. Erfarenheter och synpunkter har också lämnats av ANDT-rådet samt erfarenheter från strategiarbete 2011- 2015. Med detta som grund togs en inriktning på en ny strategiperiod 2016 – 2020.

Strategin innehåller sex mål som tillsammans ska bidra till att uppnå det övergripande målet som ligger fast från förra strategiperioden:

1. Tillgång till alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobak ska minska.
2. Antalet barn och unga som börjar använda narkotika, dopningsmedel och tobak eller debuterar tidigt med alkohol ska successivt minska.
3. Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som utvecklar skadligt bruk, missbruk eller beroende av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska successivt minska.
4. Kvinnor och män samt flickor och pojkar med missbruk eller beroende ska utifrån sina förutsättningar och behov ha ökad tillgänglighet till vård och stöd av god kvalitet.
5. Antalet kvinnor och män samt flickor och pojkar som dör och skadas på grund av sitt eget eller andras bruk av alkohol, narkotika, dopningsmedel eller tobak ska minska.

1.4. Länsstyrelsens roll

Länsstyrelsen ska enligt länsstyrelseinstruktionen verka för att de nationella målen får genomslag i länet (Skr 2015/16:86) samt arbeta sektorövergripande och samordna olika samhällsintressen och statliga myndigheters insatser. Länsstyrelserna har ett särskilt uppdrag att verka för att det nationella folkhälsomålet ”att skapa samhälleliga förutsättningar för god hälsa på lika villkor för befolkningen” ska uppnås.

Förordning (2007:825) med länsstyrelseinstruktion

Svensk författningssamling 2007:825 till och med SFS 2016:

Sektorsövergripande uppgifter

5 § Länsstyrelsen ska

1. integrera ett jämställdhetsperspektiv i sin verksamhet genom att belysa, analysera och beakta kvinnors och mäns samt flickors och pojkars villkor,
2. genomgående analysera och presentera individbaserad statistik med kön som övergripande indelningsgrund om det inte finns särskilda skäl mot detta,
3. vid beslut och andra åtgärder som kan röra barn analysera konsekvenserna för dem och därvid ta särskild hänsyn till barns bästa,
6. verka för att det av riksdagen fastställda nationella folkhälsomålet uppnås genom att folkhälsan beaktas inom länsstyrelsernas arbete med bl.a. regional tillväxt, samhällsplanering, krishantering samt alkohol och tobak, Förordning (2013:815)

Länsstyrelserna har också ansvar för tillsyn över kommunernas arbete enligt tobakslagstiftningen, se nedan.

1.5. Kommunernas roll

Kommunerna har det omedelbara tillsynsansvaret vad gäller detaljhandel med tobak samt rökfria miljöer, där skolgårdar inräknas. Kommunen kan besluta om föreläggande, med eller utan vite (Tobakslag 1993:581).

1.6. Skolans roll

Det är skolledningens ansvar att rökförbudet efterföljs på skolan enligt Tobakslagen (1993:581). Här lyfts också rektors roll och ansvar vad gäller tobaksfria skolgårdar. Enligt Skollagen (2010:800) har elevhälsan också ett ansvar att arbeta med medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser på skolan. Elevhälsan skall främst agera förebyggande och hälsofrämjande i sitt arbete.

Skolverket har under åren 2011 - 2014 haft i uppdrag ”att erbjuda utbildningsinsatser med syftet att stödja skolornas undervisning om alkohol, narkotika, dopning och tobak”. I uppdraget har också ingått ”att stödja skolornas generella arbete med skolframgång och ett gott skolklimat” (Skolverket.se, U2011/375/S; U2010/5830/S).

Enligt uppdraget skulle Skolverket också ”inhämta kunskaper om hur skolorna bedriver undervisning om alkohol, narkotika, dopning och tobak” samt ”inventera det stödmaterial som finns på området och bedöma behovet av ytterligare material”.

Enligt Skolverkets slutrapport återfinns bland annat förslag till framtida insatser. Utöver ökad samordning av uppdrag inom Skolverket återfinns exempelvis följande:

- Utveckling av den ämnesövergripande ANDT-undervisningen, gärna även länkad till organiseringen av den ämnesövergripande sex- och samlevnadsundervisningen. Inte minst uppföljningen och kvalitetssäkringen av undervisningen behöver fortsätta att utvecklas. En kvalitetsgranskning av ANDT-undervisning behövs (senast var 1999).
- Satsning på rök- och tobaksfri skoltid för att ur ett barnrättsperspektiv ge barn och unga rätten till en rök- och tobaksfri miljö.

1.7. Arbetsmiljölagen (SES 1977:1 160)

Skolan är i arbetsmiljölagens mening en arbetsplats jämförbar med andra arbetsplatser. Arbetsmiljölagen och arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter gäller för lärare och övrig personal. I Arbetsmiljölagen likställs den som genomgår utbildning med arbetstagare. Lagens ändamål är enligt 1 kap. 1 § att förebygga psykisk och fysisk ohälsa och olycksfall i arbetet samt att även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. Rektor är arbetsledare på skolan och därmed arbetsgivarens ställföreträdare och den som på skolan har huvudansvaret för arbetsmiljön. Men även lärare och annan personal är att betrakta som arbetsledare i förhållande till eleverna i vissa situationer och har därmed ett ansvar enligt arbetsmiljölagen.

1.8. Tidigare kartläggning

De senaste årens drog- och narkotikaundersökningar från CAN (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) visar hur rökningen successivt minskat både vad gäller befolkningen i stort och bland ungdomar. Vi har dock sett rapporter från andra län som visar att rökning alltjämt är ett stort problem på skolgårdarna. Exempelvis genomförde Länsstyrelsen Uppsala under 2015 en kartläggning där resultatet visade att det i länet röks på 24 procent av alla grundskolor och 75 procent av alla gymnasieskolor, samt att man hittade fimpar på 100 procent av alla skolor. En undersökning gjord i Östergötlands län visar en liknande situation (Länsstyrelsen Östergötland - Ingen ska behöva hålla andan, Rapport 2015:25).

Länsstyrelsen gjorde 2012 en kartläggning i Gävleborg. I den efterföljande rapporten framgår att rökning fortfarande är ett problem på skolgårdarna, särskilt för gymnasieskolorna där det röktes på 15 av de 17 skolor som undersöktes. Då det gått mer än tre år sedan den förra kartläggningen behövs ett uppdaterat faktaunderlag och därför har Länsstyrelsen beställt en ny kartläggning.

2. Syfte

Syftet med kartläggningen är att ta reda på om rökförbudet på skolgårdarna i Gävleborgs län efterlevs och, i de fall det förekommer, ge en bild av hur det ser ut på länets skolor för att finna rätta åtgärder och ge stöd till skolornas arbete med rökfria skolgårdar.

3. Genomförande

Länsstyrelsen informerade kommunerna om projektet via e-post och flera av tillsynsbesöken skedde i samverkan med kommunala representanter. Oanmälda observationsbesök genomfördes på skolgårdarna för att se i vilken utsträckning rökförbudet följs. För själva observationerna användes ett särskilt observationsprotokoll i likhet med i den förra kartläggningen. Observationerna kompletterades med en enkät till skolsköterskor samt telefonintervjuer med skolchefer.

Resultatet av observationerna, enkäten och telefonintervjuerna sammanställdes i denna rapport där resultatet visar läget i länet, det vill säga enskilda skolor pekas inte ut. Skolor från samtliga kommuner i länet ingick i kartläggningen. Sammanlagt besöktes 38 skolor varav 24 grundskolor och 13 gymnasieskolor och 1 vuxenutbildning.

3.1. Kartlägningsbesöken

En och samma person har genomfört samtliga observationer (här kallad observanten). Vid två kommunbesök deltog även en kollega från länsstyrelsen och vid två tillfällen kommunens ANDT-samordnare.

Kartlägningsbesöken ägde rum mellan den 16 september – 19 oktober 2016.

Besöken tog mellan 15 minuter och en timme, beroende på om personal eller elever påträffades. Observanten hade med sig ID-handlingar och en kort presentation av uppdraget som var undertecknat av enhetschef på Länsstyrelsen. Observanten presenterade sig alltid då personal eller elever fanns i närheten. Observationerna utfördes, om det var möjligt, antingen vid skolstarten på morgonen eller i samband med lunchrasten eller annan rast.

3.2. Observationen

Själva observationen genomfördes genom att hela skolområdet noggrant sågs över. Alla iakttagelser som kunde kopplas till rökning antecknades i observationsprotokollet och fotografier togs för att på bästa sätt dokumentera det som setts.

Exempel på iakttagelser som dokumenterades var:

- rökande individer - både elever, personal och eventuella besökare
- kringliggande fimpar och cigarrettaskar
- förbudsskyltar och dekal
- askkoppar
- samtal med personal och elever som påträffats ute på skolgården
- allmän känsla från besöket.

3.3. Möte med personal

Vid samtliga besök där personal påträffades på skolgården, tog observanten initiativet att presentera sig och berättade om uppdraget "Rökfria skolgårdar". Detta skedde på 20 av de 38 observerade skolorna. Vid en av dessa skolor förekom rektor observanten. Vid inget av tillfällena frågades efter identitetshandling eller ifrågasättande av besöket.

3.4. Enkät till skolsköterskor

En enkät till skolsköterskorna skickades via dem som samordnar elevhälsan i respektive kommun. Brev har skickats både digitalt och genom vanliga brev. Breven har kompletterats med telefonsamtal för förvisning om att enkäten kommit fram till berörda skolsköterskor.

Enkäten ställer frågor om bland annat policydokument, förekomst av rökning på skolgården, tillgång till försäljningsställen i närheten av skolan och vuxnas agerande (se bilaga 2).

3.5. Intervju med skolchefer

Skolans högst ansvarige tjänsteman är skolchefen. Fem skolchefer valdes ut för intervjuer genom lottning. Intervjufrågorna behandlade bland annat:

- förståelse kring tobakslagen och rökpolicy
- om rökning förekommer och, i förekommande fall, hur skolan hanterar förekomst av rökning/passiv rökning
- tillgänglighet av tobaksprodukter
- prevention och avvänjning
- behov av stöd och ledarskap.

4. Resultatet

Nedan följer en resultatsammanställning från både observationsbesök, enkätsvar från skolsköterskorna och svar från intervjuer med skolchefer.

4.1. Observerad rökning

Resultatet visar att det förekommer rökning, fimpar och/eller cigarettpaket på, eller i anslutning till, 35 av 38 observerade skolgårdar. Det är viktigt att tillägga att resultatet vilar i stort på observationer av förekomst av fimpar och cigarettpaket samt samtal med personal och elever. Faktisk rökning observerades på totalt 13 skolor, 10 gymnasieskolor, 2 grundskolor och 1 vuxenutbildning.

Vid observationerna kontrollerades om personer rökte på, eller i anslutning till, skolgården. Rökning iaktogs på 13 av 38 observerade skolor vilket är cirka 34 procent. Av de 13 besökta gymnasieskolorna observerades rökning på 10 av skolorna vilket är cirka 77 procent. I flera fall röktes det direkt på skolgården eller i anslutning till vad som kunde uppfattas som skolans gräns. På flera av gymnasieskolorna stod elever och rökte direkt vid skolentréerna och vid ett par tillfällen sågs elever röka på väg in till skolområdet. Fimpar slängdes precis innan ingång till skollokalen. Personal observerades vid flera tillfällen antingen rökandes direkt på skolgården eller i anslutning till.

4.2. Observation av fimpar och cigarettpaket

Av de observerade 38 skolgårdarna bedöms endast 3 vara rena från fimpar och cigarettpaket. Vid samtal med personal framkom att skolgårdarna ofta används av obehöriga på kvällstid och nattetid som efterlämnar fimpar och flaskor. På några skolor var skolgården delad av en cykelbana där många icke-elever eller personal passerade. En skolgård i en kommun gränsade också till ett affärscentrum där många människor passerade. Några skolor delade skolgård med företag, idrottsanläggningar och restauranger. Mot den bakgrunden är det svårt att avgöra

var gränsen för skolgården går. Men det får inte utgöra ett hinder för att se till att platsen där barn och unga vistas ska vara rökfri.

4.3. Möten med elever och personal

Vid 23 av skolorna påträffades personal eller elever - eller både och - på skolgården, som kunde berätta var både elever och personal gick för att röka. Man hänvisade till en plats utanför skolgränsen.

Påträffades elever som rökte initierade observanten samtal genom att fråga om de står på en rökruta. Svaret var alltid nej, Detta skedde på 6 skolor. På frågan hur det kom sig att eleverna kunde röka synligt, pekade en elev på en personal som gick rökande över skolgården.

4.3.1. Synpunkter från möten med elever och personal

- Säg till lärarna som röker, de luktar så mycket rök, säger en grundskoleelev.
- Det är ju bättre att sätta ut askkoppar, då får vi mindre fimpar och vi har koll på var de röker, säger en lärare.
- Jag står här och röker vid skolgränsen, då jag blivit hänvisad att här kan jag röka, säger en lärare.
- Varför ska vi inte få röka, titta där går en personal och röker över skolgården, säger tre rökande elever på en gymnasieskola, samtidigt som de rullar egna cigaretter.
- Lärarna går upp vid parkeringsplatsen och röker, säger en vaktmästare.
- Nej ingen röker på denna skola, det är förbjudet, säger en anställd från matbespisningen.
- Här finns nog bara en rökande lärare och när hon ska röka tar hon bilen och åker bort, säger en vaktmästare.
- Nog skäms jag lite att stå här och röka, men vad ska jag göra, är ju röksugen, säger en anställd.
- Det är svårt att ha koll på det här med rökning och fimpar, skolan har genomgång av cykelbana och vi gränsar till ett affärscentrum och på kvällar och nätter är det massor av bus här, säger en lärare.
- Skolgården här har blivit en allmän plats. Här rastas det hundar och festas på kvällarna, säger en lärare.

4.4. Resultat från skolsköterskornas enkätsvar

Enkäter skickades till samtliga 10 kommuner för vidarebefordran till skolsköterskor (sändes via vanlig post och digitalt, samt uppföljning av telefonsamtal till några) under oktober månad. Svar har inkommit från 7 kommuner och berör 23 skolor, varav 6 av dessa var gymnasieskolor och 17 var grundskolor.

Av de som svarat har 18 angivit att det finns en fastställd policy för skolan gällande tobaksbruk. Vidare att rökning förekommer på 16 av 23 skolor. "Utanför skolgården" anges som det vanligaste stället ungdomarna röker på under skoltid, "på skolgården" kommer sedan. Rökning under skoltid sker vid 10 skolor dagligen, 6 svarar att man inte vet. Svaren på hur många ungdomar som röker varierar mellan inga elever till fler än 20 elever. Vuxna röker också på skolgården under skoltid på 6 av skolorna och då är det främst skolpersonal, hantverkare och föräldrar. 14 skolor av 23 har försäljningsställen nära, i en radie av 500 meter från skolan. Det är endast två som angivit att cigaretter säljs till elever under 18 år.

På frågan hur personal agerar om rökning upptäcks är svaret att man säger till eleven, kontaktar föräldrarna/vårdnadshavare, hänvisar till rökförbudet och regler samt hänvisar till anvisad plats för rökning.

4.5. Resultat från telefonintervjuer med skolchefer

Fem skolchefer valdes genom slumpmässigt urval ut för att intervjuas. Skolchefen är skolans högst ansvarige tjänsteman och har således ett stort ansvar när det gäller efterlevnaden av rökförbudet på skolgårdarna. Samtliga intervjuade skolchefer hänvisar ansvaret till respektive rektor och att policy finns angående tobaksbruk. Skolhälsovården och företagshälsovården lyfts fram. Förståelse finns för att arbeta för en rökfri skolgård, men överlag var det ingen prioriterad fråga utan det var en fråga bland alla. Skolan är i dag hårt pressad och det är också skolans ledning. Ingen av dem såg något direkt behov av stöd i tobaksfrågan.

5. Avslutande analys

Har skolgårdarna blivit en allmänhetens rastplats? Den frågan kan ställas efter 38 skolgårdsbesök. Några skolor vittnade om ett stort antal fimpar, cigarettpaket och skräp som flaskor och papper. Är det från elever och personal eller är det som många berättat, från besökare, kväll och nattetid? Är det ok att vem som helst får beträda skolans område under eller efter skoltid? Observanten är en äldre kvinna och som inte ser ut att vara anställd eller elev. Ingen, förutom en grundskola, undrade vem observanten var. Vid varje skola gick observanten runt hela skolan, tog bilder och tittade noga vid varje hörn och buske. Någon fler borde ha frågat vem denna person var.

Var går skolgränsen? Delas den med cykelbanan, affärcentrat eller kanske med en restaurang? Det inte lätt att veta var skolgården börjar och slutar. Detta är en viktig fråga utifrån ett barnperspektiv och barnens rätt till en rök/tobaksfri och säker miljö. Det är skolledningens ansvar att rökförbudet efterlevs. Hur det ska genomföras och efterlevas hamnar åter på skolledningen/rektor. Rektors uppgifter och roll har ändrats genom åren från ett mer administrativt ledarskap till att även omfatta ett så kallat socialt ledarskap. Det sociala ledarskapet handlar om ansvar för den psykosociala arbetsmiljön, personalvård, trivselsfrågor med mera. Även det administrativa ledarskapet har utökats med ansvar för bland annat den fysiska arbetsmiljön, budget, löner, ekonomi, marknadsföring och en utökad myndighetsutövning. Det innebär att rektor har stora befogenheter på den egna skolan att komma till rätta med rökning under dagtid samt finna verktyg för att skydda skolgården från obehöriga, kvälls- och nattetid.

Några rökande elever på en skola påpekade det dubbla budskapet angående rökförbudet. De pekade på "skolgården" som låg en meter ifrån där de stod och rökte och sa att där får de inte stå, men här en meter utför är det ok. En skola har en jättestor askkopp mitt på skolgården där det också fanns dekalerna om rökförbud. Vilket är budskapet? Ett annat exempel är de elever som rullade cigaretter och pekade på personalen som gick rökande över skolgården. Vem är förebild? Det är viktigt att lyfta vuxnas ansvar, speciellt de som har uppdrag i barnens liv. Att som personal röka på skolgården, kan inte ses som en god förebild.

Viktigt är att lyfta fram alla de elever som avstår tobak och som varje år har blivit ett allt större antal. Normen är att vara tobaksfri.

Det är svårt att hålla efter ett förbud, dels finns det ju rätt många, dels kan det vara svårt att vara konsekvent och långsiktig. Dock kvarstår fakta - det finns en koppling mellan rökning/tobak och resultat i skolan. Kan det vara en framgångsfaktor att lyfta fram?

All forskning på ANDT-området visar att tillgängligheten är av största betydelse för konsumtionen. Upprätthållande av åldersgränser, antal försäljningsställen och serveringsställen för alkohol och tobak är ett viktigt arbete för att begränsa tillgången på narkotika, tobak och alkohol. Vår lagstiftning - bland annat tobakslagen - har betydelse för konsumtionens omfattning. Att arbeta med efterfrågan ger effekt på konsumtionen. Det kan till exempel handla om att påverka föräldrars kunskap, attityder och bjudvanor, exponering för tobak och alkohol, värderingsfrågor och majoritetsmissförstånd bland ungdomar. Bäst effekt får man om man arbetar mot både tillgänglighet och efterfrågan parallellt.

Denna rapport tar upp ett antal viktiga frågeställningar som kan ha betydelse för möjligheten att uppnå en rökfri skolgård.

Normen – de flesta elever röker inte. Det innebär att de som röker är få och redan kända.

Dubbla budskap – askkopp på skolgården eller hänvisning till platser att röka ger ingen trovärdighet.

Förebilder – personal som är rökare, personal som röker på skolgården. Vuxna som finns i barn/ungas närhet har ett stort eget ansvar.

Efterlevnad av förbud och att vara konsekvent – vad säger policyn gällande tobaksbruk? En policy ska implementeras och sedan efterlevas. Ibland kan dokument bli som checklistor. Man bockar av att man genomfört en aktivitet men man följer inte upp den. Att återkoppla till förälder om att deras barn rökt är en del av en policy i vardagen men att följa upp den är lika viktigt. Vad säger den rökande eleven en månad senare? Hur går det med rökningen?

Tillgängligheten – närheten till försäljningsställen. Här är kommunens tobakstillsyn ett viktigt redskap.

Skolgården – skolgårdens avgränsning, skolgården används även kvälls- och nattetid, skolgården delas med köpcentrum, företag, restauranger, med mera. Skolgårdens gränser behöver förtydligas och gällande regler ska vara kända för alla.

6. Källförteckning

Länsstyrelsen Gävleborg- Rökfria skolgårdar, Rapport 2012:14
Länsstyrelsen Gävleborg - Uppföljning av Gävleborgs regionala ANDT – strategi fram till 2015, Rapport 2016:4
Länsstyrelsen Västra Götaland – Rökfria skolgårdar- finns det?, Rapport 2014:04
Länsstyrelsen Östergötland – Rökfri skolgård, Rapport 2013:4
Länsstyrelsen Östergötland - Ingen ska behöva hålla andan, Rapport 2015:25
Länsstyrelsen Skåne - 9 av 10 skolor följer inte rökförbudet, Rapport 2015:20
Länsstyrelsen Västmanlands län - Rökfria skolgårdar, Rapport 2012:6
Strategi och handlingsplan för ANDT arbetet i Gävleborg t.o.m. 2015
En samlad strategi för alkohol-, narkotika-, dopning-, och tobakspolitiken 2016- 2020, Skr.2015:86
Socialstyrelsen 2016, www.socialstyrelsen.se/register
Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se, om spädbarnsföräldrars rökvanor 2014
Skolverket, www.skolverket.se
Skolverket, www.skolverket.se, Slutredovisning av uppdrag avseende verksamheten inom området alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksområdet 2011 – 2014 (U2011/375/S; U2010/5830/S)
Tobaksfakta, www.tobaksfakta.se/
Region Gävleborg, www.regiongavleborg.se/A-O/Samhallsmedicin
Folkhälsomyndigheten 2016. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/alkohol-narkotika-dopning-tobak-och-spel-andts/samband-mellan-alkohol-narkotika-tobak-och-spel/>
Rökfria skolgårdar och en tobaksfri skoltid - en kunskapssammanställning, Statens Folkhälsoinstitut, 2011
Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) drogvanor årskurs 9, 2014 Gävleborg
Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN) drogvanor årskurs 2 gymnasiet, 2015 Gävleborg
Svensk författningssamling, Länsstyrelseinstruktion, 2007:825
Svensk författningssamling, Tobakslagstiftning, 19913:581
Svensk författningssamling, Arbetsmiljölagen, 1977:1 160
Regeringens proposition, 2002/03:35- Mål för folkhälsan

Bilaga 1

Kartläggningsprotokoll rökfria skolgårdar

1. Tidpunkt för besöket

Veckodag

Datum

Från kl:

Till kl:

2. Objektet

Skolans namn

Adress

Huvudman för skolan

Ort

3. Verksamhet inom området

- ☐ Förskola
- ☐ Grundskola
- ☐ Gymnasieskola
- ☐ Fritidshem
- ☐ Fritidsgård
- ☐ Annan skolverksamhet

4. Förekommer det rökning på skolgården?

☐ Ja ☐ Nej

Beskrivning:

5. Om Ja på fråga 4, vilka röker på skolgården?

- ☐ Elever på skolan
- ☐ Personal på skolan
- ☐ Andra

6. Förebyggande åtgärder

Förekommer sådant som kan vilseleda om rökförbud?

- ☐ Rökruta, rökkur
- ☐ Askkoppar
- ☐ Annat:

På vilket sätt informerar skolan om rökförbudet?

- ☐ Skyltar
- ☐ Dekaler
- ☐ Informationsblad
- ☐ Annat:

7. Övrigt

Till skolsköterskan angående kartläggning av rökfria skolgårdar i Gävleborg

Bakgrund

En samlad strategi för alkohol-, narkotika, dopning och tobakspolitiken 2016- 2020 lyfter vikten av att arbeta mot tobak. – Målet är att tillgången på tobak ska minska, antalet barn som börjar använda tobak ska minska. Enlig tobakslagen (1993:581) anges bl.a. förbudet att röka på skolgårdar.

De senaste årens drogvanundersökningar från CAN visar hur rökningen successivt minskat både vad gäller befolkningen i stort och bland ungdomar. Vi har dock sett rapporter från andra län som visar att rökning alltjämt är ett stort problem på skolgårdarna.

Tidigare kartläggning

Länsstyrelsen gjorde 2012 en kartläggning i Gävleborg. I den efterföljande rapporten framgår att rökning fortfarande var ett problem på skolgårdarna, särskilt för gymnasieskolorna där det röktes på 15 av 17 av de skolor som undersöktes. Då det gått mer än tre år sedan den förra kartläggningen behövs ett uppdaterat faktaunderlag och därför har Länsstyrelsen beställt en ny kartläggning.

Genomförande

Kartläggningen kommer att göras under hösten 2016 i samarbete med kommunerna.

Länsstyrelsen genomför oanmälda observationsbesök på skolgårdarna för att se i vilken utsträckning rökförbudet följs. För detta kommer ett speciellt observationsprotokoll att användas i likhet med förra kartläggningen. Observationerna kommer att kompletteras med en enkät till utvalda skolsköterskor och telefonenkät till rektorer.

Resultatet kommer att sammanställas i en rapport som visar läget i länet. D.v.s. enskilda skolor kommer inte att pekas ut.

Skolsköterskan viktig

Här behöver vi din hjälp. Som skolsköterska, har du unik kunskap om barn och ungdomars hälsa och vanor varför vi ber Dig fylla i enkäten och sända den i bifogat kuvert, till Länsstyrelsen Gävleborg, Barbro Wåger, 801 70 Gävle. Snarast dock senast den 14 november 2016.

Några frågor kontakta

Barbro Wåger

Länsstyrelsen Tel: 010 2251000

Barbro.wager@lansstyrelsen.se

Christian Sohlberg

Länsstyrelsen Tel: 010 2251000

Bilaga 3

Välkommen till enkätundersökningen gällande kartläggning av rökfria skolgårdar. Vi är tacksamma för svar, som ett komplement till observationsundersökningen.

Bakgrundsfrågor: (det är ok att vara anonym)

Skolans namn

Namn och funktion

Telefonnummer

E-post

Ringa in det svar som Du tycker stämmer.

Har din skola en fastställd policy gällande tobaksbruk?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Förekommer det att elever röker under skoltid?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Om ja, var? Fler alternativ möjliga.

- På skolgården
- På särskild anvisad plats. Var?
- Utanför skolområdet

Hur ofta förekommer det att ungdomar röker under skoltid?

- Varje dag
- Varje vecka
- Mer sällan
- Aldrig
- Vet ej

Hur många ungdomar röker uppskattningsvis under skoltid?

- Inga
- 1-4 st

- 5-10 st
- 11-20 st
- Fler än 20
- Vet ej

Förekommer det att vuxna röker på skolgården under skoltid?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Om ja, vilka? Fler alternativ möjliga.

- Skolpersonal
- Andra vuxna; hantverkare, föräldrar m fl

Finns försäljningsställe för cigaretter inom en radie på ca 500 meter runt skolan?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Säljs cigaretter till skolans elever under 18 år enligt din uppfattning?

- Ja
- Nej
- Vet ej

Hur agerar vuxna (skolpersonal) om de upptäcker att elever och/eller vuxna röker på skolgården?

Övriga synpunkter gällande rökning på skolgården

**Tack för Din medverkan. Vänligen sänd svaret i bifogat kuvert
snarast men dock senast den 14 november.**

Länsstyrelsens rapportserie 2016

Uppdaterad 2016

ISSN – 0284:5954

Länsstyrelsens rapporter 2016

- 2016:1 Insektsuppföljning efter stormen Dagmar
 - Flerårig studie av granbarkborre och rödlistade vedinsekter i fem naturreservat i Hälsingland
- 2016:2 Inventering av ängssvampar i Gävleborgs län 2015
- 2016:3 Kvicksilver i fisk i Gävleborgs län
- 2016:4 Uppföljning av Gävleborgs regionala ANDT strategi fram till 2015
 - Kunskapsunderlag till ny strategi 2016 – 2020
- 2016:5 Pilotkartering av påverkan på sötvattenstränder
- 2016:6 Regional handlingsplan för landsbygdsprogrammet och havs- och fiskeriprogrammet
- 2016:7 Aktörsgemensam analys över flyktingsituationens påverkan i Gävleborgs län
- 2016:8 Analys av bostadsmarknaden i Gävleborg
- 2016:9 Mottagande och etablering av nyanlända 2015
 - Regional sammanställning och reflektion av en enkätundersökning riktad till kommunerna
- 2016:10 Inventering av stora rovdjur i Gävleborgs län 2015/2016
- 2016:11 Lokala avrinningsförhållanden i orter i Gävleborgs län
- 2016:12 Personsanering på skadeplats
 - Regional Samordningsfunktion Gävleborg
- 2016:13 Övervakning av ringlav i Gävleborgs län 1996–2013
- 2016:14 Arbetet med våld i nära relationer i Gävleborgs län – En bild av läget 2015
- 2016:15 Rökfria skolgårdar i Gävleborg – en utopi?

Länsstyrelsen Gävleborg ansvarar för att beslut från riksdag och regering genomförs samt att samordna den statliga verksamheten i länet. Vi är en kunskapsorganisation som arbetar tvärsektoriellt med flera olika sakfrågor från landsbygdsutveckling, miljömålen, biologisk mångfald och djurskydd till flykting- och integrationsfrågor hållbar samhällsplanering och krisberedskap.

Vår värdegrund bygger på tre ord, handlingskraft, professionalitet, och förståelse och ska genomsyra allt vi gör på alla nivåer.

Länsstyrelsen
Gävleborg